Το κόμμα ως ερώτημα

Πηγή: ΤΑ ΝΕΑ | Σελ.: 45 | Ημερομηνία έκδοσης: 15-10-2025

Αρθρογράφος: | Επιφάνεια: 1022.37 cm² | Κυκλοφορία: 10340

Θέματα: ΒΙΒΛΙΑ, ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

Σημειώσεις στο περιθώριο της πολιτικής και της θεωρίας

flashback

Το κόμμα ως ερώτημα

ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΣΩΤΗΡΗ

psotiris@alteregomedia.org

«Dixi et salvavi animam meam» (Μίλησα και έσωσα την ψυχή μου). Με αυτό τον τρόπο ο Καρλ Μαρξ τελείωσε τις κριτικές σημειώσεις του για το πρόγραμμα ενοποίησης της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας στο συνέδριο που έγινε στην Γκότα το 1875. Γραμμένη σε ύφος οξύ και πολεμικό, η «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», που δημοσιεύτηκε με ευθύνη του ίδιου του Ενγκελς το 1891, έμελλε να αποκτήσει, ιδίως μετά το πώς τη διάβασε ο Λένιν στο «Κράτος και Επανάσταση», τον χαρακτήρα του κειμένου αναφοράς για τη διάκριση της επαναστατικής και της μεταρρυθμιστικής γραμμής και την αναγόρευση της δικτατορίας του προλεταριάτου σε στρατηγική επιλογή.

Το ίδιο το κείμενο ήταν τμήμα της συνολικότερης ιστορίας της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, του πρώτου ουσιαστικά μεγάλου εργατικού κόμματος στην Ευρώπη και στην πραγματικότητα το αρχέτυπο για την ίδια την έννοια του μαζικού κόμματος που έμελλε να σφραγίσει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη μαζική πολιτική εντός κοινοβουλευτικών μορφών. Σε αυτή τη συζήτηση ξαναγυρίζει ο Θανάσης Γκιούρας, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, στο βιβλίο του «Το κόμμα και η κριτική. Ιστορικές και ερμηνευτικές προκείμενες για τις κριτικές των K. Marx και Fr. Engels στα προγραμματικά προσχέδια του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας Γκότα 1875 / Ερφούρτη 1891», που μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Τόπος.

Ανασυγκρότηση

Η πρωτοτυπία του βιβλίου του Γκιούρα έγκειται στο ότι δεν πρόκειται για μια ακόμη μετάφραση της «Κριτικής του Προγράμματος της Γκότα» και της «Κριτικής του Προγράμματος της Ερφούρτης» (τις κριτικές παρατηρήσεις του Ενγκελς στο πρόγραμμα του συνεδρίου του 1891), αλλά για λεπτομερή ανασυγκρότηση της συζήτησης, με μετάφραση, παρουσίαση και σχολιασμό όλων των παρεμβάσεων, συμπεριλαμβανομένης της πρόσληψης αυτών των κειμένων στον 20ο αιώνα, πατώντας πάνω στη δεύτερη πλήρη συγκεντρωτική έκδοση όλων των κειμένων των Μαρξ και Ενγκελς, τη MEGA2, που είναι σε εξέλιξη τις τελευταίες δεκαετίες με συμμετοχή ερευνητών από διάφορες χώρες. Αλλωστε, στον Γκιούρα ήδη χρωστάμε μια νέα πλήρη μετάφραση του πρώτου τόμου του «Κεφαλαίου» του Μαρξ, του χειρογράφου απ' όπου προέκυψε ο δεύτερος τόμος, και των πιο σημαντικών κειμένων του Μαρξ από τη δεκαετία του 1840 και 1850.

Ο Γκιούρας ανασυγκροτεί τη διαδρομή που οδηγεί στο προγραμματικό κείμενο του 1875 και πώς συναντιούνται τα δύο βασικά ρεύματα της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Από τη μια, αυτό που αφετηρία έχει τον χαρισματικό Φερντινάντ Λασσάλ, που πέθανε πρόωρα σε μονομαχία, ιδρυτή της Γενικής Ενωσης των Γερμανών Εργατών, υποστηρικτή μιας εκδοχής «κρατικού σοσιαλισμού» και συνομιλητή του Μπίσμαρκ. Και από την άλλη, το ρεύμα που θα μπορούσε να θεωρηθεί πιο κοντινό στις απόψεις του Μαρξ και της Διεθνούς. Τα δύο ρεύματα προχωρούν σε μια ενοποιητική διαδικασία που αναμετριέται με όλα τα κομβικά ερωτήματα που έκτοτε θα απασχολήσουν τις πολιτικές εκφράσεις του εργατικού κινήματος: το πώς μπορεί να διατυπωθεί προγραμματικά η υπέρβαση του καπιταλισμού, τα μεταβατικά αιτήματα που μπορούν να φέρουν την εργατική τάξη πιο κοντά σε αυτόν τον στόχο, το ζήτημα του υπαρκτού κρατικού μηχανισμού, της χρήσης αλλά και του μετασχηματισμού του, το πώς μπορεί να αξιοποιηθεί το αίτημα μιας δημοκρατικής πολιτείας.

Η κριτική του Μαρξ εντοπίζει το πραγματικό ενδεχόμενο οι πολιτικές μορφές του εργατικού κινήματος να εγκλωβιστούν στα όρια του υπαρκτού κράτους και της μεταρρύθμισής του αντί να δοκιμάσουν να το μετασχηματίσουν ριζικά στην κατεύθυνση του «μαρασμού» του, τουλάχιστον με τον τρόπο που οι Μαρξ και Ενγκελς θεώρησαν ότι διέκριναν στην Κομμούνα του Παρισιού, με την ανακλητότητα των αιρετών αξιωματούχων και την υποκατάσταση του τακτικού στρατού από μία πολιτοφυλακή. Εντοπίζει, επίσης, την ανάγκη ενός βαθύτερου στοχασμού – και πολιτικοκοινωνικού πειραματισμού – σε σχέση με τον μετασχηματισμό και της παραγωγής. Αναδεικνύει τα δύο βασικά σημεία στα οποία προσέκρουσε και η ιστορική σοσιαλδημοκρατία και το ιστορικό κομμουνιστικό κίνημα: το ξεπέρασμα του κρατικού εξαναγκασμού και του καταναγκασμού της αγοράς. Παράλληλα, η έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου, η στρατηγική οριοθέτηση και από τον «κρατικό σοσιαλισμό» και από την αναρχική «κατάργηση του κράτους» αναδεικνύεται ως η κατεξοχήν αποτύπωση μιας πολιτικής απορίας, παρά ενός αποσαφηνισμένου στρατηγικού ορίζοντα.

Η επίδραση

Ο Γκιούρας παρουσιάζει αναλυτικά και τη συζήτηση που οδηγεί και στη διαμόρφωση του προγράμματος της Ερφούρτης του 1891, με τις κριτικές παρεμβάσεις του Ενγκελς να είναι λιγότερο πολεμικές με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση τελικά ενός κειμένου που έμελλε να αποτελέσει για τις επόμενες δεκαετίες το προγραμματικό υπόδειγμα και για τα υπόλοιπα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, συμπεριλαμβανομένων των μπολσεβίκων, με τον Γκιούρα να υπογραμμίζει την επίδραση που είχε η εμπειρία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και στον ίδιο τον Λένιν, συμφωνώντας εδώ με τη δουλειά ερευνητών όπως ο Lars T. Lih.

Με αυτό τον τρόπο, ο Γκιούρας υπογραμμίζει ότι η επίμονη αναπαραγωγή της θέσης ότι στα προγράμματα της Γκότα και της Ερφούτης μπορούμε να διακρίνουμε τις αφετηρίες της μελλοντικής «προδοσίας της Β' Διεθνούς» (με συμπύκνωση την υπερψήφιση από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας των πολεμικών δαπανών το 1914, τη συμπόρευση ουσιαστικά με την αστική τάξη στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο), στην πραγματικότητα δεν διακρίνει επαρκώς ότι τα προγράμματα αυτά προέρχονταν από κόμματα που ήταν ακόμη ουσιωδώς επαναστατικά. Σε τελική ανάλυση ύστερα και από την εμπειρία του «υπαρκτού σοσιαλισμού» γνωρίζουμε ότι οι διαδρομές της αυταρχικής και εκμεταλλευτικής μετάλλαξης είναι πολύ πιο σύνθετες της απλής «προδοσίας».

Μια πειραματική αντίληψη

Οταν ο Μαρξ επιμένει ότι «μόνο επιστημονικά μπορεί να απαντηθεί» το ερώτημα «ποια μετατροπή θα διέλθει η κρατική οργάνωση σε μια κομμουνιστική κοινωνία», δεν παραπέμπει σε κάποια εκδοχή θεωρησιακού ή αφηρημένου στοχασμού. Πρωτίστως, υπογραμμίζει ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός μόνο ως μια διαδικασία εκτεταμένου κοινωνικού και πολιτικού πειραματισμού μπορεί να θεωρηθεί. Πράγμα που σημαίνει ότι και οι ήττες ή αποτυχίες στο πλαίσιό του τμήμα μιας μαθησιακής διαδικασίας μπορούν να θεωρηθούν.

Στιγμιότυπο από απεργία γερμανών μεταλλωρύχων στις αρχές του 20ού αιώνα

ΕΚΤΟΣ ΟΡΙΩΝ